

Williams, W., Will Equality Require More Than Assimilation, Accommodation or Separation from the Existing Social Structure, der: Patricia Smith, Feminist Jurisprudence içinde, Oxford University Press, 1993.

Toubia, N., Female Genital Mutilation, Women's rights human rights international feminist perspectives, der: Peters, J., Wolper, A., Routledge, London-New York, 1994.

Uygun, O., İnsan Hakları Kuramı, İnsan Hakları içinde, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.

Üşür, S. Liberalizmin "Cinsiyetten Arındırılmış Birey"i ve Feminist Eleştiri, Mürekkep, Haziran 1994.

West, R., Jurisprudence and Gender, der: Patricia Smith, Feminist Jurisprudence içinde, Oxford University Press, 1993.

Web sayfaları

<http://www.ihm.8m.com/e2-kash.htm>, 4.12.2002.

http://muse.jhu.edu/journals/human_rights_quarterly/v017/17.3bini-on.html, 21.8.2002.

<http://www.ihm.8m.com/s3geh.htm>, 12.12.2002.

<http://www.ihm.8m.com/s3geh.htm>, 12.12.2002.

Özel - Toplumsal - Kamusal Alan^(*)

Betül Çotuksöken^(**)

<<Joseph Conrad yazı yazmadaki amacının "her şeyden önce senin görmeni sağlamak" olduğunu söylerdi. Bizim amacımız ise her şeyin üstünde, seni düşündürmektir. Biz, senin, filozofların tartıştığı sorunlar üzerinde düşünmeni istiyoruz.>>⁽¹⁾

"Bir Kişisel Dil Olabilir mi?" başlıklı yazısında Rush Rhees şöyle der: «Biz bir şey üzerine konuşurken dilimiz o şeyi göstermez, onu yansıtmaz da. Her durumda, gösterme ya da yansıtma, şeylere ancak bir uyuşuma (convention) göre yönelir; ancak göstermenin, içinde anlaşıldığı bir yol ve yansıtmanın, içinde anlaşıldığı bir yol bulunduğu zaman. Ben bir göstermeyi onu anlayacak birisi için yaparım. Bu olmasa o boş bir tören olurdu; şeylerin karşısında sesler çıkarmak kadar boş.>>⁽²⁾

Birlikte yaşamının gereği olarak ördüğümüz ve uyuşuma göre işleyen dil dokusunun bir bakıma en sorunsuz bölgesi, somut nesnelere ilişkin olanı-

dır; çünkü dil dokusunun bu bölgesinde ya da yüzeyinde yer alanların dış dünyada belli bir başvuru noktası vardır. Ancak ucu açık yapısal özelliklere dayalı olarak ya da onların sonsuz dışavurumu olarak büyük bir çeşitlilik içinde kurulan insan dünyasında varolan her şeyin böylesine belirgin bir başvuru noktası her zaman var mıdır? Her şeyin her şeyle —farkına varalım ya da varmayalım, bilelim ya da bilmeyelim— belli bir yol üzerinden, iletişim ağı üzerinden bağlantılı olduğu bir dünyada, olup biteni, yaşamın içinde aktığı farklı bölgeleri, alanları dillendirmek, adlandırmak, sınırlarını çizmek büyük önem taşımaktadır. Bu, bilinçli varlıkların sorumluluğunun ve aynı zamanda felsefenin de başladığı noktadır; çünkü burada yaşamın üzerine kıvrılmak, yaşama yönelmek söz konusudur. Yönelme edimi de düşünme ve dille yapılabilir ancak.

Felsefe aracılığıyla, kişi, herhangi bir varlık olmanın ötesine geçer ve fel-

(*) İstanbul Barosu ile Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi'nin İstanbul'da 6-7 Eylül 2002 günlerinde gerçekleştirdiği "Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar" konulu sempozyumunda sunulmuştur.

(**) Prof. Dr., Maltepe Üniversitesi Felsefi Bölümü Öğretim üyesi.

(1) James W. Cornman, Keith Lehrer, George S. Pappas, *Philosophical Problems and Arguments: An Introduction*, Hackett Publishing Company, Indiana-polis/Cambridge, 1992, p. vii.

(2) Rush Rhees, "Bir Kişisel Dil Olabilir mi?" Çev: Vehbi Hacıkadiroğlu, *Felsefe Tartışmaları* 9. Kitap, Panorama Yayınları, İstanbul, 1990, s. 11.

sefi yaklaşımın gereği olarak, varolana, bu arada kendisi de içinde olmak üzere —bir varolan olarak— her şeye ilişkin bakışını, bilme edimlerinde somutlaştırır; aslında kurallar dizgesi olan dilin olanakları içinde dünyayı, düşünme ve dil alanında yeniden oluşturur; yeni bir doku gibi dünyayı işler. Eylemde bulunurken de bu dokunun içindedir artık; doku onu yönlendirmektedir, yönetmektedir ve tümüyle iletişimini belirlemektedir. Olup bite-ne, yaşamın bütünlüğüne felsefe açısından bakan kişi, daha açık konuşmak gerekirse, varlık, insan ve bilgi anlayışını varolan her nesneye ve nesne durumuna bir ağ gibi gerer. İçinde yaşadığı ama ancak düşünme yoluyla bir adımı ötesine geçebildiği ve uyuşma dayalı bir kurallar dizgesi olan dil aracılığıyla başkaları ve bu arada da kendisi için nesneleştirdiği yaşama dünyasını "özel", "toplumsal", "kamusal" diye ayırmıştırdığı anda, düşünen insanın sorumluluğu da başlamaktadır.

Sorumluluk, sorulan ya da sorulması mümkün olan bir dizi soruyla kendini gösterir. Bu bağlamda öyleyse sorulmam: "Özel, toplumsal, kamusal olan nedir?" "Özeli, toplumsalı, kamusalı, onların her birini kendisi yapan ne ya da nelerdir?" "Bunlar, kendi içlerine kapalı geçirimsiz yapıları mı imlerler; tersine birbirleriyle tümüyle örtüşürler mi?" "Ayrımlar sadece dilde mi söz konusudur?" "Bu üç alanın olsa olsa ortak kesişim alanları mı vardır?" "Bu belirlemeleri yapmak ne türden sorunların günışığına çıkmasını sağlar ya da

ne gibi sorunlara yol açar?" "Bu konuda yapılacak belirlemeler insanın temelinde bir canlı olarak giderek doğasından uzaklaşmasına bir zemin hazırlamış olmaz mı?" "Bir kültür varlığı olması nedeniyle —ister istemez— salt canlı oluşundan uzaklaşmış, kendine yabancılaşmış bir varlık olarak insan zaten şu ya da bu yolla en azından özel ile toplumsal olan arasına sınırları insan her zaman kendisi mi bizzat çizmiştir; yoksa sınır çizme işini başkasına/başkalarına mı bırakmıştır?" ... Soruları daha da uzatmak olanaklı.

Bu çalışmada bir giriş niteliğinde olmak üzere ancak kimi sorulara yanıt verilecek ve yanıtlama sürecinin başlangıcında da varolana ilişkin olarak benimsenen genel bakış ile insana ilişkin olarak benimsenen genel bakış ilkin belirgin kılınacaktır. Her iki belirleme de özel, toplumsal ve kamusal olanı felsefe bilmenin yapıtaşlarını oluşturacaktır; başka bir deyişle sorun, ontolojik, antropolojik ve epistemolojik açıdan ele alınacaktır.

Burada benimsenen varlık anlayışı her şeyin bir teklik içinde varolduğuna ilişkindir; tekillikler, tekil oluşlarını yalıtılmış olarak değil, iç içe geçen ağlar içinde gerçekleştirilmektedirler ve her türlü varoluş da yinelemesizdir, bir defalıktır. Yineleme, genelleme, dış dünyada hiçbir biçimde varolmayan kavram (düşünme) ve adın/terimin/sözcüğün (dil) işlevidir; çünkü bir defalık oluşumlar kavramla ve adla sabitleştirilmektedir; bu yolla varo-

lanlar nesne olmakta, bilinir kılınmaktadır. Öyleyse burada sunulan yaklaşım, varolana ilişkin adcı yaklaşımdır; bu yaklaşım düşünme ve dil bağlamındaki uyuşmalara önem vermekte; özelliği ve durağanlığı öne çıkaran yaklaşımlardan uzak durmaktadır⁽³⁾. İnsana ilişkin kavrayışa gelince: düşünme ve dilde yansımaları bulan belirlemelerin açık uçlu olmasına dayalı bir kavrayışla insana yönelme burada söz konusudur. Adcı varlık anlayışı (ontoloji) ve insanı (antropolojik ve hümanist) yaklaşım bilmeye ilişkin olanı da belirlemektedir⁽⁴⁾.

Bu arada gözden kaçırılmaması gereken bir nokta daha vardır: tarihselliği içinde kavramsal birikimin; daha somut olarak da bilgi birikiminin sürekli devinim içinde insan dünyası için taşıdığı önem. Çünkü şimdiki yaşamla yetinmeyen, geçmişe ve geleceğe ilişkin yönelimleri içinde yaşamını sürdüren her tek insan, yaşam deneylerini, deneyimlerini düşünme ve dil

örgüsünde, dokusunda ve üstelik tarihsel olarak oluşturur. Bu bağlamda da özel olanı, toplumsal olanı, kamusal olanı belirlerken, tarihsel olanın tortularını da tekdüze değil, tam tersine oldukça karmaşık bir biçimde içselleştirir; eğer gücü varsa, dönüştürür; düşünsel ve hatta dilsel sıçramalarla kimi zaman görünüşte de olsa yeniye açılır; hiç olmazsa yeni ya da eski-yeni sorun odaklarının bulgularıcısı olur. Özellikle sanal gerçekliğin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve kimi zaman "yersizlik yurtsuzluk", kimi zaman "yerinden edilmişlik" olarak adlandırılan bir yaşama dünyasında, değişim ve dönüşüm alabildiğine hızlanmıştır. Tam da bu noktada "şimdi ve burada" olan da iyice bulanıklaşmıştır. İnsan, felsefede çokça yer alan bir örnekte dile getirildiği gibi sınırları belli bir "theatrum mundi"nin⁽⁵⁾ edimcisi midir; yoksa yer ve zamanın giderek belirsizleştiği yaşama dünyasının sürekli olarak yönlendirilen bireyi midir; başka bir de-

(3) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Betül Çotuksöken, *Felsefi Söylem Nedir?* (1991, 1994), İnkilâp Kitabevi, İstanbul, 2000; Betül Çotuksöken, *Felsefeyi Anlamak Felsefe İle Anlamak* (1995), İnkilâp Kitabevi, İstanbul, 2001; Betül Çotuksöken, *Felsefe: Özne-Söylem, İnkilâp Kitabevi, İstanbul, 2002*; Betül Çotuksöken, "Nominalist Varlık Anlayışını Benimsiyorum", *Bilim ve Ütopya*, Sayı: 98, İstanbul, Ağustos 2002, s. 39.

(4) Bu bağlamda Takıyettin Mengüşoğlu'nun ilkin 1971 yılında *Felsefi Antropoloji: İnsanın Varlık Yapısı ve Nitelikleri* (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1971) adıyla yayımlanan daha sonra Tomris Mengüşoğlu tarafından *İnsan Felsefesi. 1. İnsanın Varlık Yapısı ve Nitelikleri, 2. İnsan ve Hayvan, Dünya ve Çevre* (Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988) adı altında yayımlanan kitabı yol gösterici olmuştur. Çünkü burada insan, belli bir "öz"le belirlenmemekte, tüm eylemlerinin ortak paydaları dikkate alınarak belirgin kılınmaktadır. Konumuzla bağlantısında insan toplumsal ve kamusal bir varlık olarak kendini kumaktadır; insan olsa olsa özgül ayrımları olarak dile getirilebilecek açık uçlu nitelikleri aracılığıyla değerlendirilmekte; insan dünyasının görüngülerine sürekli olarak yenilerinin eklenilebileceğinin ipuçları verilmektedir. Bu bağlamdaki belirlemeler için bkz. Betül Çotuksöken, "Hümanist Metafizik, Antropolojik Ontoloji", *Felsefe: Özne-Söylem, İnkilâp Kitabevi, İstanbul, 2002*, ss. 17-24.

(5) <<Toplumla ilintili en eski Batılı düşüncelerden biri, bizatihi toplumun bir tiyatro sahnesi olarak görülmesidir. Bir theatrum mundi geleneği vardır. Platon'un Yasalar adlı eserinde insan yaşamı tanrılar tarafından sahneye konulan bir kukla gösterisiydi; Petronius'un eseri Satyricon'un ana teması ise bir tiyatro olarak toplumdu.>> Richard Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Çev: Serpil Durak-Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 54. Benzer izleği, Bacon'ın tiyatro idollerinde ve Descartes'ın mundus est fabula belirlemesinde de görmekteyiz.

yişle sadece seyirci konumunda mıdır?(6)

Her şeyin neredeyse yerinden edildiği bir yaşama dünyasında tarihsel birikim ve onların bir bakıma sözde bilgisine dayalı özelemler de gündeme getirildiğinde, geleneklerin, inançların, kuşaktan kuşağa geçen alışkanlıkların yarattığı kolaylıklarla bu dünyanın farklı yüzleri, alanları belirsizleşecektir; özel, toplumsal, kamusal olan arasındaki sınırları çizmek iyice zorlaşacaktır. Kimi zaman da özel, toplumsal, kamusal belirlemelerine ezbere tutumlar içinde yer verilecektir. Her şeyin bir defalık olduğu, ancak düşünme ve dile getirme, kısaca bilme ve iletme düzlemlerinde genellemelerin yapıldı-

ğı bir ortamda mantıksal çözümlemeler sesini yeterince duyuramayacaktır. Örneğin, kestirmeden gidilerek özel-kamusal ayırımı yapmakla yetinilecektir. Belki "özel" in imledikleri üzerinde uyuşma varılacak; ama kamusalın imledikleri üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulmayacak, sözün büyüüne kapılmanın çekiciliği ve kolaylığı içinde her şey birbirine karışacaktır.

"Özel alan-toplumsal alan-kamusal alan" terimleri çok çeşitli açılardan incelebilir. İlk inceleme salt dilsel yönden terim çalışması olarak ele alınabilir(7). Konu, belki de ilk ağızda, sosyologları, sosyal psikologları, hukukçuları, iktisatçıları, siyaset bilimcileri ilgilendiriyor; ancak felsefe aç-

sından konuya bakış, bu uzmanlık alanlarından her birisi için yardımcı olabilir. Kamu ve kamusal kavramları ölçeğinde günümüzde son derece ayrıntılı çalışmalar, araştırmalar yapıldığını biliyoruz(8). Bu kavramları sözel olarak iyice belirginleştirip, geçmişe, felsefe tarihine baktığımızda ve hatta ayrıntılı bir biçimde düşündüğümüzde, sorunun en az iki kişilik ortamlarda kendini gösterdiğini, tek olanın ancak ilişkileri içinde anlam kazandığını ve sorun odağı olduğunu görüyoruz. Örneğin felsefenin gökyüzünden, bulutlardan yere indiği dönem olarak Es-kiçağın klasik döneminde, erdemlerin toplum düzeninde, insan ilişkilerinin gerçekten varolduğu, yoğun olarak yaşadığı bir ortamda anlamlı olduğunu, felsefi söyleme ilgi duyan herkes bilir(9).

Özel olanın da bir bakıma kişinin kendisiyle ilişkisinde somutlaştığı ileri sürülebilir; ancak bu ilişki de —konuya yakından bakıldığında— başkaları üzerinden kurulan bir ilişki olduğuna göre, temelde, toplumsal ve kamusal olanı gerektirir. Özel, bireysel olanın, toplumsal ve kamusal olan tarafından etkilenmesi ölçüsünde "sorunlu" olduğu ileri sürülebilir. Salt tekilliği ve bu bağlamda da bilinmezliği/bilinemezliği içinde bireysel, özel ya da mahrem olan hiçbir sorun içer-

mez; özel olan toplumsal ve/veya kamusal olana açıldığı anda ancak sorunlar ortaya çıkabilir ya da sorunları görülebilir. Salt kendi varoluşu içinde özel olan alabildiğine somuttur ve sadece yaşanandır. Somuttan soyuta geçişte sorunlar da giderek belirgin duruma gelmektedir. Toplumsal ve kamusal olan "bir varolan olarak" sorun oluşturmaktadır ve bu soruna, toplumsal olanla kamusal olanın birbirine karıştırılması da eklenmektedir. Özel olan biraz önce de dile getirildiği gibi, bir bakıma imlemi bakımından tümüyle somuttur; somutluk, toplumsal ve kamusal olana dönüşüm sırasında giderek azalmaktadır. Kamusal olan, özellikle "devlet"i imlediğinde iyice soyutlaşmakta, bir o kadar da sorunlu duruma gelmektedir. Bilindiği gibi, düşünsel/soyut varolanların sınırlarının çizilmesi insan dünyasının en büyük sorunudur(10).

Bu üç kavramı doğrudan ilgilendiren tartışmalarda en soluk ya da belirsiz kalanı toplumsal olandır; çözümlemeler ayrıntılandıkça ancak anımsanan "toplum" ve "toplumsal alan" kavramları —baştan— çoğun gözardı edilmekte, kestirmeden "özel"—"kamusal" ya da "özel alan"—"kamusal alan" ayırımları yapılmaktadır. İmdi-den şunu da söylemek olanaklı, toplumun "sivil toplum" olarak yeniden ör-

(8) Özellikle günümüz filozoflarından Jürgen Habermas'ın bu bağlamdaki çalışmaları son derece önemlidir.

(9) Bu duruma Habermas da işaret eder: <<Aristoteles'in bir katalog halinde derlediği erdemler yalnızca kamu alanı içinde geçerlidir.>> Jürgen Habermas, Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü, 3. bs., Çev: Tanıl Bora-Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 61. Ayrıca bkz. Betül Çotuksöken, "Laik İnsan, Laik Devlet: Kavramsal Yaklaşım", Kavramlara Felsefe İle Bakmak, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 143-145.

(10) Ayrıntılı bilgi için bkz. Betül Çotuksöken, Felsefi Söylem Nedir? (1991, 1994), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2000.

(6) Ayrıntılı bilgi için bkz. Betül Çotuksöken, "İletişim Dünyasında Bireysel Öznenin Yokoluşu", Felsefeyi Anlamak Felsefe İle Anlamak (1995), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2001, ss. 223-233.

(7) "Toplum" ve "kamu" terimlerinin kökeni, türevleri ve sözlük anlamları: <<Privatim: kişisel, bireysel olarak, özel olarak, resmi olmadan; evde; privatus: resmi olmayan, kişi için özelliği olan, bireysel, kişisel, özel, hususi, mahrem; resmi olmayan.>> Dr. Sina Kabağaç/Erdal Alova, Latince-Türkçe Sözlük, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1995, s. 475.

<<Özel: Bir kimsenin kendisini, kişisel yaşamını ilgilendiren şey için kullanılır; kişisel: Bir kimsenin özel yaşamı, özel mektupları. —2. Özellikle bir kimseye, bir şeye ait olan, ona ayrılmış bulunan bir şey için kullanılır; hususi: Şirketin arabasını değil, kendi özel arabasını kullanır. —3. Herkesi ilgilendirmeyen, tanısız, her türlü resmi ortam dışında yapılan bir şey için kullanılır: Özel bir görüşme. —4. Herkese açık olmayan, birkaç kişiye ya da bir gruba özgü şey için kullanılır: Özel bir toplantı yapmak. Bir filmin özel gösterimi. —5. Özellikle bir kimseye, bir gruba ait olan, onları ilgilendiren bir şey için kullanılır: Özel mülk. Özel yol. Özel giriş. —6. Doğrudan devlete, devlet yönetimine, bütçesine bağlı olmayan, KAMUSAL ya da RESMİ'ye karşıt olarak kullanılır: Özel sektörde çalışmak. Özel okul, özel klinik. —7. Topluluk ve devlete karşıt olarak bireye ilişkin olan şey için kullanılır. Özel çıkarları korumak. (...)>> Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 17. Cilt, Interpress Basın ve Yayıncılık, (t. y.), s. 9072.

<<Sociabilis: uygun, geçimli; socialis: müttefiklere ait, müttefik; socienn/us: arkadaş; societas, atis: arkadaşlık, birlik, ittifak; socio, are: birleştirmek, ortak etmek, paylaşmak; socius: birleşik, ortak, müttefik, dost, arkadaş, yoldaş.>> Dr. Sina Kabağaç/Erdal Alova, Latince-Türkçe Sözlük, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1995, s. 558.

<<Toplum: 1. Örgütlenmiş gruplar halinde yaşayan insan topluluğu: İnsanlar toplum içinde yaşarlar. —2. Bir sıfatla kullanıldığında örgütlenmiş insan topluluğu: Feodal toplum. İlk toplumlar. —3. İnsanların içinde yaşadıkları ve kurumları, yasaları, kuralları olan ortam: Bireyle toplum arasındaki çatışma. Toplumu değiştirmek. Daha adil bir toplum için. >> Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 22. Cilt, Interpress Basın ve Yayıncılık, (t. y.), s. 11622.

<<Publicus: devlete ait, halka ait, umuma ait, genel, yaygın, kamu görevlisi (...)>> (Sözcük köken olarak ergen, erişkin olmayla [pub/ens-entis], aynı zamanda açıklıkla, açık olmayla, herkesin önünde olmayla da [de publico: toplum hesabına, in publico: açıkça herkesin önünde, publice: devlet adına, hesabına, hep beraber, birlikte] bağlantılı), Dr. Sina Kabağaç/Erdal Alova, Latince-Türkçe Sözlük, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1995, ss. 490-491.

<<Kamu: 1. Bir ülkede yaşayanların tümü: Kamunun düşüncesi. Kamuya açık gösteri. —2. Tamlayan biçiminde, özele karşıt olarak topluma ilişkin olan şeyi belirtir: Kamu malı. —3. Tamlayan olarak, bir ülkede hükümete, yönetime ait olan şeyi belirtir: Kamu işleri. —4. Tamlayan biçiminde, özele karşıt olarak idareyi, devlete ait olan şeyi belirtir: Kamu sektöründe çalışmadı.>> Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 22. Cilt, Interpress Basın ve Yayıncılık, (t. y.), s. 6268.

gütlenmesinin kamusala geçişte yeni bir yol olarak hesabı verilmemektedir. Oysa, bu kavramlar arasında —imlemlerini dikkate alarak— ayırımlar yapmak büyük önem taşımaktadır. Çünkü günümüz dünyası dikkate alındığında, daha şimdiden şunu söyleyebiliriz: örneğin, özel ile kamusal olan arasındaki gerilim, her zaman olmasa bile toplumsal olan ya da sivil topluma ilişkin olan üzerinden çözülebilmektedir.

Özel olan ile toplumsal ve kamusal olan arasındaki gerilim, insanın kendim özne olarak kurmaya başlamasından beri yaşanmaktadır. Çünkü özne olma ya da özneleşme durumu insanın, ilişkilerinin çeşitlenmesiyle ve bu çeşitliliğin fark edilmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Bu ilişkiler nelerdir diye farklı uzmanlık alanlarının temsilcilerine, yetkililerine, "özne"lerine soracak olursak, hepsi kendilerinin dünyayı sorunlaştırma ve konuşturma durumuna göre soruya yanıt vereceklerdir. Örneğin, bir iktisatçı için, temelde çalışma vb. eksenli çeşitlilik, bu gerilimleri çoğaltır ve iktisat açısından konuya bakan kişi kendine göre çözüm yolları üretir; bir siyasetbilimci için ise siyasal davranış biçimlerinde oluşan çeşitlenme, bu gerilimleri yine şu ya da bu şekilde çözüme kavuşturma amacındadır. Örnekleri çoğaltmak mümkün. Felsefe açısından konuya bakış söz konusu olduğunda ise, önemli olan, varolanların çeşitliliği içinde özcülük yanılışına düşmeden yaşam alanlarının çeşitliliğinin ortak paydalarını yakalamak olmalıdır.

Öyleyse, bu sunuş çerçevesinde şu savlar ileri sürülmektedir:

1- Özel alan, toplumsal alan, kamusal alan ayırımlarını yapmak bir zorunluluktur.

2- Her tek insan bir birey ve kişi olarak özel alanın, toplumsal alanın, sivil toplum alanının (: geniş anlamda kamusal alanın), devletin (: dar anlamda kamusal alanın) öznesidir.

3- Bu alanlarda yaşarken ya da eylemlerde bulunurken her bir insanı belirleyenler törel olana (tarihsel, kültürel nitelikli günlük alışkanlıklar, gelenekler, görenekler, günlük ya da dinsel inançlar), etik olana (evrensel nitelikli ahlak değerleri), hukuksal olana (etiğe dayalı pozitif hukuk normları) ilişkindir.

4- Toplumsal ve kamusal alan özel alana oranla soyuttur; bu alanların imlemlerini belirginleştirmek, çerçevelemek, ayrıntılı çözümlenmeleri gerektirmektedir.

5- Özel-toplumsal-kamusal olanın çoğun gerilimli ilişkisinde "sivil toplum" belirlemesi, sorun çözücü niteliğiyle büyük önem taşımaktadır.

Kendi başına tümüyle somut ve aynı zamanda sorunsuz olan özel, kendisi olmayanla, buradaki belirleme biçimine göre toplumla ve geniş/dar anlamıyla kamuyla karşılaştığında, gerilimler de başlıyor demektir; çünkü bu karşılaşma anında özel, bireysel kendi ekseninin dışına çıkmaktadır. Toplumsal ve kamusal olanın ürünü olan kültür görüngüleri bu dile getirişin belirgin örnekleridir. Bu konulara ilişkin araştırmaların büyük bir çoğunlukla ortaya koyduğu gibi, siyasallaşma bi-

çiminde kendini gösteren kamusal olana ilişkin evrilme, artalanında kültürel evrilmeyi de taşımaktadır. Habermas'ın bu konuda yaptığı belirleme uyarıcıdır. *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*'nde şöyle diyor Habermas: <<Siyasal işlev gören bir kamu sadece hukuk devleti güvencelerine değil, kültürel geleneklerin ve toplumsallaşma kalıplarının müsait olmasına ve özgürlüğe alışık bir halkın siyasal kültürüne de muhtaçtır.>>(11)

Burada da görüldüğü gibi, bireyin, özel olanın içinde soluk aldığı toplumun "kamu" olarak bir yönüyle de olsa yeniden örgütlenmesinde toplumun hazır bulunuşluğunun rolü büyüktür. Başka bir deyişle, toplum kamusal olanı kendi istenciyle yaratmanın yollarını aramalıdır; tersi olduğunda ister istemez büyük zorluklar yaşanmaktadır. Bu bağlamda her tek insanın içinde yaşadığı alanları özel ve toptancı bir anlayış içinde kamusal diye sınırlamak yetersiz görünmektedir. Toplumsal alan bir ara alan olarak özel ve kamusal arasında yer almaktadır ya da geniş ve dar anlamında kamusal alan, toplumsal alandan doğmaktadır. Kamusal olan, toplumsal olanın gizil güçlerinden üretilmektedir. Toplumsal olanın içerdiği özellikler, kamusal olana şu ya da bu biçimde yansımaktadır.

Özellikle modernlikle birlikte, insanın insan olarak değer ve önem kazan-

masıyla birlikte, kamusal olan sadece bölgesellik, yerellik, oluşturulmakta, çok daha geniş kuşatımlı olarak kurulmakta ya da oluşturulmaktadır. Bu bağlamda geniş kuşatımı sağlayacak olan nedir? Yapılan saptamayı somutlaştırmak gerekirse, geniş ya da dar anlamında kamusal olanın, laiklik ve insan hakları kavramı temelinde kurulması insan dünyası için son derece önemlidir; yaşamsal değerdedir. Kamusal olanı laiklik ve insan hakları temelinde(12) kurma istemleri, günümüzde neredeyse dünyanın tüm bölgelerinde öne çıkan demokrasi istemlerinin de sağlıklı temellerini oluşturabilir. Demokrasi istemlerinde eğer toplumsal hazır bulunuşluk yeterince sağlanmamışsa, özel-kamusal gerilimi yaşanacaktır. Öyleyse, insan dünyasındaki görüngüleri özel-kamusal ayırımı yeterince kucaklayamamaktadır; özel-toplumsal-kamusal ayırımı yapmak bir zorunluluktur.

Üçlü ayırımı bilerek, bilinçli bir biçimde yapmayanlar, geleneksel/törel yaşama doğrultularını bilinçli olarak, geniş anlamda kurumsal, dar anlamda da kamusal olanın dokusuna yerleştirmeye çalışmaktadırlar. Bu durumda, törel olanın belirlediği toplumsal örüntüler, modern dönem öncesinde olduğu gibi, kamusal kuşatmaktadır ya da dinsel geleneklerle yeterince he-

(11) Jürgen Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, 3. bs., Çev: Tanıl Bora-Mithat Sançar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 51.

(12) <<(...) dünyada yeni bir eğilim vardır (...) yasaları artık direkt ya da dolaylı olarak insan haklarından türetmek>> Ioanna Kuçuradı, "Sivil Toplum Kuruluşları: Kavramlar", Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 42.

saplaşmamış kimi toplum kesimleri demokrasi istemlerini, kavramın içini boşaltarak dile getirmeye çalışmaktadırlar. Çoğun özcülüğün de eşlik ettiği ve bireysel olarak taşınan niteliklerin toplumun tümünü kapsayacak biçimde somutlaştırıldığı, genişletildiği ve katılaştırıldığı ortamlarda, kamusal olan totaliter olanla örtüşmekte; bir ve aynı anlama gelmekte, demokrasinin tam anlamıyla uzağına düşülmektedir. Ancak bilinçli olarak yapılan üçlü ayırmada totaliter olandan kaçınma ya da

uzak durma olanağı vardır. Çünkü bu sonuncu durumda her tek insan laiklik ve insan hakları gibi evrensel ideler aracılığıyla "yurttaş" olarak yapılandırılabilir. "Yurttaş" geniş ya da dar anlamda kurumsal-kamusal olanın taşıyıcı öznesidir. "Yurttaş" gereksinimler doğrultusunda ortaya çıkan sivil toplum kuruluşlarının (: geniş anlamında kamusal) ve devletin (: dar anlamında kamusal) edimcisidir, etkin öznesidir ve böyle olmakla aklını da kamusal olarak kullanıyor demektir.

Hukuk ve Siyaset Geriliminde Hukuk Kültürünün Yapısı Üzerine Yedi Üçüzlü bir Açıklama Şeması (*)

Hayrettin Ökçesiz**

I

Bugüne kadar olan hukuk felsefesi ve hukuk sosyolojisi çalışmalarının bana gösterdiği ufukta insanın varoluşunun hukuk ve siyaset geriliminde antropolojik temelli yedi üçüzlü bir hukuk kültürü kurgusuna yerleştiğini söyleyebilirim. Bu kurgu hukuk düşüncemde zaman içerisinde gelişerek burada sunduğum yapıya ulaştı. Yazılarımın önemli bir kısmında bu kurgunun konuya temel alındığı ve hep bir sonrakinde değişik sunuş ve yapı biçimine büründüğü görülebilir.

Bu yedi üçüzler öznedede üç kimlik; İnsanda üç temel bütünlük ve üç temel gereksinim; hukukta adaletin üç ögesi ve hukukun üç boyutu, devlette üç boyut ve siyasette üç alan olarak belirmektedir.

Bunlar öznedede İnsan, birey ve kişi; İnsanda dirimsel, tinsel ve duyumsal bütünlükler ile özgürlük, güvenlik ve eşitlik gereksinimleri; hukukta hukuk idesinin eşitlik, amaca uygunluk ve hukuk güvenliği öğeleri ile hukuk kavramının olgu, norm ve değer boyutları; devlette yine özgürlük, güvenlik ve eşitlik boyutları ile nihayet siya-

sette özel alan, kamusal alan ve resmi alan olarak birleşmektedir.

Bu üçüzlerin kendi aralarındaki etkileşimleri ve birbirlerini belirleyici nitelikleri insani varoluşun türlü siyasal biçimini açıklamakta ve gelişimine ışık tutmaktadır. Düzen olarak nitelendiğimiz ve salt bu özelliği nedeniyle kendisine itaatın erdemli bir davranış olduğunu düşündüğümüz siyasal eylem ve işlemler bu üçüzlerin türlü versiyonlar halinde ortaya koyduğu siyasal yapılarıdır. Bu kurgunun dışına düşen örgütlü ve kaplamsal buyruk düzenekleri bizim anladığımız anlamda bir düzeni deyimleyemezler.

Bu yedi üçüz öğelerinin birbirlerini belirleğinde ideal denge, "insan"da gözlemlenen bütünlük alanlarında bireyin yetkinliğe ulaşmasını sağlayacak bir karşılıklı ve anlamlı bağlar ağında kendini gösterecektir. Bu nitelikte bir ağda diğer üçüz öğeleriyle birlikte sergilenecek örgü ne tür ve ne biçimde bir deseni bize sunacaktır?

Aynı zamanda bir birey ve kişi olarak İnsanın dirimsel, tinsel ve duyumsal bütünlüklerinde yetkinliğe ulaşabilmesi yolunun açılması ve açık tutulabilmesi için onun özgürlük, güvenlik

(*) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Felsefe Bölümünde 20 Kasım 2002'de sunulmuştur.

(**) Prof.Dr., Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi